

Poetry Anthology No. ۵۸۷ of Istanbul University
(A Transcription of the Persian Poems of Rouzat al-Nāẓir wa
Nuzhat al-Khāṭir During the Author's Lifetime)

Mahdi Dehghan[✉] , Amin Yaghoubi(marif)^۱

۱. Corresponding author, Master of Arts in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Tabriz, Tabriz, Iran. E-mail: dehghan۲۰۲۴@gmail.com

۲. PhD in Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Lorestan University, Khorramabad, Iran. E-mail: amin.yaghubi۱۹۸۴@gmail.com

DOI: [۱۰.۲۲۰۳۴/perlit.۲۰۲۵.۶۹۰۴۰.۳۸۵۰](https://doi.org/10.22034/perlit.۲۰۲۵.۶۹۰۴۰.۳۸۵۰)

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Keywords:

Poetry anthology (No. FY۵۸۷), Istanbul University, *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*, Persian Poems, Abd ol-Aziz Kashi.

The poetic anthology numbered FY۵۸۷, held in the Istanbul University Library, has been identified as a selection of Persian poems from the work of Abdolaziz Kashi, titled *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*. A detailed examination of the content of this anthology confirms the accuracy of this attribution. Although this manuscript differs from the original *Rouzat al-Nāẓir* in aspects such as the number of verses and the attribution of some poems, its foundation and structure are entirely based on that book; to the extent that its chapter and section divisions correspond exactly with the aforementioned work. No specific transcription date is recorded for this anthology; however, since it was copied during the author's lifetime, its approximate date can be attributed to the first half of the ۸th century AH (۱۴th century CE). The orthographic features of the manuscript also confirm this dating. This anthology contains poems by ۱۰۴ poets, with the highest number of verses belonging to Sa'di, Kamal al-Din Esmail, Sanai Ghaznawi, and Abdolaziz Kashi (the author). The present research, using a descriptive-analytical method, comprehensively examines this anthology and its correspondence with *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir*.

Cite this article: Dehghan, M. Yaghoubi, A. (۲۰۲۵). Poetry Anthology No. ۵۸۷ of Istanbul University (A Transcription of the Persian Poems of Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāṭir During the Author's Lifetime). *Persian Language and Literature*, ۷۹ (۲۵۳), ۱-۱۹. <http://doi.org/10.22034/perlit.۲۰۲۵.۶۹۰۴۰.۳۸۵۰>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Poetic anthologies are considered valuable literary resources that have had a significant impact on the history of Persian literature. These anthologies play an effective role in introducing unknown poets, identifying newly discovered poems, and determining the approximate timelines of poets' and writers' lives. Another important merit of these anthologies is their compilation of exquisite selections from the works of esteemed poets within coherent thematic chapters. However, these anthologies are not without their flaws, and their examination and analysis require considering multiple aspects. These include ensuring the correct attribution of poems, determining the historical boundaries of the compositions, correcting scribal errors, and similar issues. Therefore, meticulous scrutiny and detailed analysis of poetic anthologies are essential to derive beneficial literary and historical results from them.

One of the most famous and important of these anthologies is *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir* by Abdolaziz Kashi, the compilation of which dates back to approximately the late ۷th and early ۸th centuries AH (late ۱۳th and early ۱۴th centuries CE). This text contains both Arabic and Persian poems by poets up to the ۸th century AH.

The poetic anthology numbered FY^{۵۸۷}, preserved in the Istanbul University Library, constitutes a version of the Persian poems from *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*. In this anthology, with few exceptions, only the Persian poems of the poets are mentioned. The present research seeks to achieve useful findings in this field by examining and comparing this anthology with the original version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*.

Literature Review and Methodology

For the first time, Fritz Meier, in his book *The Beautiful Mahsati*, used the Anthology ^{۵۸۷} of Istanbul University to compile the quatrains of Mahsati. Later, Moein al-Din Mehrabi (see: Mehrabi, ۱۳۸۲ SH) in his book *Mahsati of Ganjeh* and Mehdi Dehghan (see: Dehghan, ۱۳۹۹ SH) in *The Quatrains of Mahsati Dabir-e Ganjevi*, citing Meier's work, quoted Mahsati's quatrains contained in this source. Mirafzali, while using this source in compiling the quatrains of Afzal Kashani, considered it another manuscript of *Rouzat al-Nāẓir*: "Another manuscript of *Rouzat al-Nāẓir* by Abdol-Aziz Kashani exists in the library of Istanbul University (No. FY^{۵۸۷}), which only includes the Persian poems of this Anthology" (Maraghi Kashani, ۱۴۰۴ AH, p. ۱۸۴). Apart from these brief references, no further information was found about this anthology. However, numerous studies have been conducted regarding *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*.

One of these studies is an article titled "Bagh-e Nazar va Ramesh-e Del: Introducing an Incomparable Anthology from the ۷th Century" by Mehdi Nouriyān, Gholamhossein Sharifi, and Morteza Rashidi Ashjardi, which, in addition to a general introduction of this Anthology, examines unknown poets and analyzes a number of its existing Arabic poems (see: Nouriyān et al., ۱۳۸۶ SH: ۳۷-۶۲). The importance and credibility of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir* is such that well-known scholars in the field of Persian literature have relied on it to undertake the editing and compilation of ancient texts. Seyed Ali Mirafzali, in gathering the book *Khayyam's Quatrains in Ancient Sources* (Mirafzali, ۱۳۸۲ SH) and *The Quatrains of Afzal Kashani* (Mirafzali, ۱۴۰۴ AH); Milad Azimi, in an article titled "Two Ghazals from Naser Bejeh Shirazi in the Divan of Hafez Shirazi" (Azimi, ۱۳۹۰ SH, *Bukhara*, No. ۱۱۱, pp. ۳۶۶-۴۱۹); and also Fritz Meier and, citing him, Mehdi Dehghan in editing and compiling *The Quatrains of Mahsati Ganjavi* (Dehghan, ۱۳۹۹ SH), have utilized the valuable data of this Anthology.

This research, using a descriptive-analytical method and based on library studies, investigates the poetic anthology FY^{۵۸۷} in the Library of Istanbul University. The main focus of the analysis is the

study of this anthology itself, and subsequently, analysis and comparison have been carried out by matching it with the version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*.

Conclusion

Based on the chapter divisions and initial structure of the "Anthology of Istanbul University" (No. FY^{۵۸۷}) and its correspondence with the version of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*, and considering that almost all the poems contained within it (with few exceptions) are in Persian, this anthology can be regarded as the Persian section of *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*. Although there are differences between these two manuscripts, these discrepancies are not significant enough to overlook their integrated essence; in other words, the foundation of this manuscript is the same *Rouzat al-Nāẓir*, and it cannot be considered separate from this text. This manuscript contains missing sections, the absence of which is clearly observable in the lack of initial chapters. Although the manuscript lacks a colophon (scribal date) and its final chapter is unavailable, based on the invocatory phrases used by the scribe and its codicological characteristics, its date of transcription can be estimated to be approximately between ۷۱۳ and ۷۳۸ AH.

Keywords: Poetry Anthology (No. FY^{۵۸۷}), Istanbul University, *Rouzat al-Nāẓir wa Nuzhat al-Khāẓir*, Persian Poetry, Abd ol-Aziz Kashi.

مجموعه اشعار شماره ۵۸۷ دانشگاه استانبول (استنساخ از اشعار فارسی روضة الناظر و نزهة الخاطر در زمان حیات مؤلف)

مهدی دهقان^۱، امین یعقوبی (ماریف)^۲

۱. نویسنده مسئول، کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: dehgan2024@gmail.com

۲. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه لرستان، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: amin.yaghubi1984@gmail.com

DOI: [10.22034/perlit.2025.69040.3850](https://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850)

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	جنگ شعری شماره ۵۸۷، محفوظ در کتابخانه دانشگاه استانبول، گزیده‌ای از اشعار فارسی اثر عبدالعزیز کاشی، با عنوان روضة الناظر و نزهة الخاطر تشخیص داده شد. بررسی دقیق محتوای این جنگ، صحت این انتساب را تأیید می‌کند. اگرچه این نسخه در مواردی همچون تعداد ابیات و انتساب برخی اشعار، با نسخه اصلی روضة الناظر اختلاف دارد، اما اساس و ساختار آن کاملاً بر این کتاب استوار است، تا آنجا که فصل‌بندی و باب‌بندی‌های آن عیناً با اثر مذکور مطابقت دارد. برای این جنگ، تاریخ کتابت مشخصی (ترقیمه) ثبت نشده، اما از آنجا که در دوران حیات مؤلف استنساخ شده، می‌توان تاریخ تقریبی آن را به نیمه نخست سده هشتم هجری نسبت داد. ویژگی‌های رسم‌الخط نسخه نیز این تاریخ‌گذاری را تأیید می‌کند. در این جنگ، اشعار ۱۰۴ شاعر گردآوری شده که بیشترین تعداد ابیات به سعدی، کمال‌الدین اسماعیل، سنایی غزنوی و عبدالعزیز کاشی (مؤلف) اختصاص یافته است. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی کامل این جنگ و مطابقت آن با «روضه الناظر و نزهة الخاطر» می‌پردازد.
کلیدواژه‌ها: مجموعه اشعار ۵۸۷، دانشگاه استانبول، روضة الناظر و نزهة الخاطر، اشعار فارسی، عبدالعزیز کاشی.	

استناد: دهقان، مهدی؛ یعقوبی، امین (۱۴۰۴). مجموعه اشعار شماره ۵۸۷ دانشگاه استانبول (استنساخ از اشعار فارسی روضة الناظر و نزهة الخاطر در زمان حیات مؤلف). *زبان و ادب فارسی*، ۷۹ (۲۵۳)، ۴۶-۲۷. <http://doi.org/10.22034/perlit.2025.69040.3850>

۱. مقدمه

سفینه‌های شعری از منابع ارزشمند ادبی به شمار می‌آیند که در تاریخ ادبیات فارسی تأثیر فراوانی داشته‌اند. این سفینه‌ها در معرفی شاعران ناشناخته، شناسایی اشعار نویافته، و تعیین حدود زمانی زندگی شاعران و نویسندگان، نقشی مؤثر ایفا می‌کنند. از جمله امتیازات مهم دیگر آن‌ها، گردآوری گزیده‌ای نغز از اشعار شاعران معتبر در قالب باب‌های موضوعی منسجم است. با این حال، این سفینه‌ها خالی از اشکال نیستند و بررسی و تحلیل آن‌ها مستلزم در نظرگیری جوانب متعددی است؛ مواردی همچون دقت در انتساب درست اشعار، تعیین حدود تاریخی سروده‌ها، تصحیح اشتباهات کتابتی (غلط‌نویسی) و مسائلی از این دست. از این رو، واکاوی و مذاقه در جنگ‌های شعری امری ضروری است تا از این رهگذر به نتایج سودمند ادبی و تاریخی دست یابیم.

یکی از مشهورترین و مهم‌ترین این سفینه‌ها، روضه‌الناظر و نزهة‌الناظر عبدالعزیز کاشی است که تدوین آن حدوداً به اواخر سده هفتم و اوایل سده هشتم باز می‌گردد. این متن مشتمل بر اشعار عربی و فارسی شاعران تا پیش از سده هشتم است. جنگ شعری شماره FY ۵۸۷ محفوظ در کتابخانه دانشگاه استانبول، نسخه‌ای مستقل از اشعار فارسی روضه‌الناظر به شمار می‌رود. در این جنگ، به جز در موارد معدود، تنها به ذکر اشعار فارسی شاعران اکتفا شده است. پژوهش حاضر در پی آن است تا با بررسی و مطابقت این جنگ با نسخه اصلی روضه‌الناظر و نزهة‌الناظر، به یافته‌های سودمندی در این حوزه دست یابد.

۲. پیشینه تحقیق

نخستین بار فریتز مایر در کتاب «مهستی زیبا» از جنگ ۵۸۷ دانشگاه استانبول در تدوین رباعیات مهستی استفاده کرد. بعدها معین-الدین محرابی (نک: محرابی، ۱۳۸۲) در کتاب مهستی گنجه‌ای و مهدی دهقان (نک: دهقان، ۱۳۹۹) در رباعیات مهستی دبیر گنجوی با استناد بر اثر مایر، رباعیات مهستی مندرج در این منبع را نقل کردند. میرافضلی در تدوین رباعیات افضل کاشانی ضمن استفاده از این منبع، آن را دستنویسی دیگر از روضه‌الناظر دانست: «دستنویس دیگری از روضه‌الناظر عبدالعزیز کاشانی در کتابخانه دانشگاه استانبول وجود دارد. (به شماره FY ۵۸۷) که فقط شامل اشعار فارسی این سفینه است.» (مرقی کاشانی، ۱۴۰۴: ۱۸۴). غیر از این اشارات کوتاه مطلب دیگری درباره این جنگ یافت نشد. اما پیرامون روضه‌الناظر و نزهة‌الناظر، پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است. یکی از این مطالعات، مقاله‌ای است با عنوان «باغ نظر و رامش دل: معرفی سفینه‌ای بی‌مانند از قرن هفتم» به قلم مهدی نوریان، غلامحسین شریفی و مرتضی رشیدی آشجودی که در آن، علاوه بر معرفی کلی این سفینه، به بررسی شاعران ناشناخته و تحلیل شماری از اشعار عربی موجود در آن پرداخته شده است (نک: نوریان و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۷-۶۲).

اهمیت و اعتبار روضه‌الناظر و نزهة‌الناظر تا بدان جاست که پژوهشگران نام‌آشنایی در حوزه ادبیات فارسی، با اتکا به آن به تصحیح و تدوین متون کهن همت گماشته‌اند. سید علی میرافضلی در گردآوری کتاب رباعیات خیام در منابع کهن (میرافضلی، ۱۳۸۲) و رباعیات افضل کاشانی (میرافضلی، ۱۴۰۴)، میلاد عظیمی در مقاله‌ای با عنوان «دو غزل از ناصر بجه شیرازی در دیوان حافظ شیرازی» (عظیمی، ۱۳۹۵، بخارا، شماره ۱۱۱، صص ۳۶۶-۴۱۹) و همچنین فریتز مایر و به نقل از او مهدی دهقان در تصحیح و تدوین رباعیات مهستی گنجوی (دهقان، ۱۳۹۹)، از داده‌های ارزشمند این سفینه بهره برده‌اند.

۳. روش تحقیق

این پژوهش با روش توصیفی، تحلیلی و بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای، به بررسی جنگ شعری FY۵۸۷ در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌پردازد. محور اصلی تحلیل، مطالعه خود این جنگ است و در ادامه، با مطابقت دادن آن با نسخه روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر تحلیل و مقایسه صورت خواهد گرفت.

۴. بحث و بررسی

پژوهش حاضر با اتکا به مجموعه اشعار شماره FY۵۸۷ کتابخانه دانشگاه استانبول و با استناد به مطابقت در فصل‌بندی و محتوای اشعار، استدلال می‌کند که این نسخه در بردارنده اشعار فارسی روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر است. بر این اساس، می‌توان این دستنویس را نیز در زمره نسخه‌های مرتبط با روضه‌الناظر قلمداد کرد.

روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر یکی از مهم‌ترین و معتبرترین سفینه‌های ادبی سده هشتم هجری به شمار می‌رود که صاحب آن، عبدالعزیز کاشی است. یکی از نسخه‌های روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر در کتابخانه دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود و شامل مجموعه‌ای از اشعار عربی و فارسی است. (کاشی، بی‌تا، شماره ۷۶۶ ف). نسخه‌ای دیگر از این اثر با عنوان «جنگ اشعار» در کتابخانه مرکزی تبریز تحت شماره ۳۰۴۷ موجود است (کاشی، بی‌تا، کتابخانه مرکزی تبریز، شماره ۳۰۴۷). نسخه‌ای دیگر با نام روضه‌الناظر و نزهة‌الخاطر تحت شماره ۴۰۱۹ در کتابخانه ایاصوفیه موجود است که به نظر می‌رسد خلاصه‌ای از اثر اصلی کاشی باشد. در این نسخه، گزیده‌ای از اشعار نسخه استانبول بدون ذکر نام شعرا گردآوری شده است (مؤلف نامعلوم، بی‌تا). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران این نسخه را منتخبی از نسخه استانبول دانسته و آن را به عبدالعزیز کاشی نسبت می‌دهد (درایتی، ۱۳۹۰، ج ۱۷: ۲۴۲).

البته متنی دیگر با عنوانی نزدیک به نام روضه‌الناظر، نزهة‌الخاطر وجود دارد که با جنگ اشعار عبدالعزیز کاشی تفاوت دارد. این نسخه در کتابخانه ایاصوفیه تحت شماره ۴۰۲۰ نگهداری می‌شود و شامل مجموعه‌ای از حکایات در پانزده باب است که در میان آن‌ها اشعاری نیز نقل شده است (مؤلف نامعلوم، ۸۸۱، شماره ۴۰۲۰). هرچند در فنخا، این اثر نیز به عبدالعزیز کاشی نسبت داده شده است (درایتی، ۱۳۹۰، ج ۱۷: ۲۴۲). در ادامه، ویژگی‌های نسخه موردنظر و همخوانی آن با نسخه اصلی روضه‌الناظر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱. معرفی دستنویس مجموعه اشعار دانشگاه استانبول به شماره FY۵۸۷

نسخه‌ای حاوی اشعار شاعران تا پیش از سده هشتم هجری، با شماره FY۵۸۷ در کتابخانه دانشگاه استانبول نگهداری می‌شود. این نسخه در پایگاه اینترنتی کتابخانه، با عنوان مجموعه اشعار ثبت شده است. نسخه مذکور شامل ۱۸۱ صفحه است که تعداد سطور آن در هر صفحه متغیر می‌باشد. از نظر شرایط فیزیکی، نسخه کاملاً منظم و تمیز است و برگ‌های ابتدایی آن سالم بوده و آغاز کامل و بدون نقصی را ارائه می‌دهد. در صفحات نخست پیش از متن اصلی، اشعاری به خطوطی متفاوت با خطی غیر از کاتب اصلی و به

شکلی نامنظم افزوده شده که نشان می‌دهد مالکان بعدی در ثبت این ابیات دخیل بوده‌اند. باین حال، این اشعار پراکنده هیچ ارتباطی با محتوای جنگ اصلی ندارند. این مجموعه همانند روضه‌الناظر از سه قسم تشکیل شده است^۱:

القسم الاول: «فی المدايح و الافتخارات و الحكم و آداب و هو بابان». (نسخه FY587، بی تا: ۳ پ). باب اول از قسم اول مشتمل بر دوازده فصل و باب دوم این قسم سی و چهار فصل است. (همان: برگ ۴ ر تا ۵ پ).

القسم الثاني: «فیما يتعلق بالمکاتبات و يحتاج إليها فی المحاورات و مخاطبات و هو ثلثة و عشرون باباً». (همان: برگ ۵ پ). شیوه باب بندی این قسم بدین گونه است: باب اول دو فصل، باب دوم سه فصل، باب چهارم و پنجم بدون فصل، باب ششم سه فصل، باب هفتم چهار فصل، باب هشتم بدون فصل، باب نهم پنج فصل، باب دهم تا سیزدهم بدون فصل، باب چهاردهم چهار فصل، باب پانزدهم بدون فصل، باب شانزدهم سه فصل، باب هفدهم دو فصل، باب هجدهم تا بیستم بدون فصل، باب بیست و یکم دوم فصل و باب های بیست و دوم و بیست و سوم بدون فصل. (نک: همان: ۵ پ تا ۶ پ).

القسم الثالث: «فی المتفرقات و هو تسعة ابواب». (همان: ۶ پ). باب بندی این قسم بدین گونه است: باب اول و دوم بدون فصل، باب سوم سه فصل، باب چهارم یازده فصل، باب پنجم بدون فصل، باب ششم دو فصل، باب هفتم، هشتم و نهم نیز بدون فصل. در میانه های نسخه، در چند موضع، برگ هایی مفقود شده که این امر از طریق مطالعه رکابه های باقی مانده و بررسی محتوایی متن و نیز فصل بندی هایی که در مقدمه متن ذکر شده، قابل تشخیص است. همچنین، پایان نسخه دچار افتادگی است و به همین دلیل، هیچ ترقیمه ای از آن بر جای نمانده است. نسخه به طور کلی مشتمل بر ۴۹۰۸ بیت از ۱۰۴ شاعر است. در این نسخه، زیاده ترین اشعار متعلق به شاعرانی چون سعدی (۵۷۰ بیت)، کمال الدین اسماعیل اصفهانی (۵۰۸ بیت)، سنایی غزنوی (۲۵۹ بیت) و انوری ایبوردی (۲۵۸ بیت) است. در مقابل، شاعرانی مانند عنصری، معزی، قوامی و... کمترین تعداد شعر (۱ بیت) را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین در این دستنویس، زیر عنوان هایی نظیر «لغیره»، «آخر»، «لآخر»، «فرد»، «قطعه»، «مثنوی»، «رباعیه» و «بیتان»، اشعاری ثبت شده که در برخی موارد با رجوع به دیوان های شاعران می‌توان صاحبان آن‌ها را شناسایی کرد.

۴-۱-۱. حدود تاریخی کتابت متن

اگرچه نسخه مورد نظر تاریخ کتابت (ترقیمه) ندارد، می‌توان با در نظر گرفتن شواهدی، حدود زمانی کتابت آن را تخمین زد. در این نسخه، اشعار ۱۰۴ شاعر گردآوری شده که برای اغلب آنان عبارت «رحمة الله تعالی» به کار رفته است. این امر حاکی از آن است که این شاعران در زمان کتابت نسخه در قید حیات نبوده‌اند. متأخرترین تاریخ وفات این شاعران، مربوط به همام تبریزی است که در سال ۷۱۳ هجری درگذشته است. (نک: سمرقندی، ۱۳۱۸: ۲۱۹). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که کتابت نسخه پس از این تاریخ انجام شده است. در مقابل، برای برخی دیگر از شاعران از جمله عبدالعزیز کاشی (مؤلف متن) و شمس درود از عبارات دعایی دیگری مانند «دام ظلّه» و «زید فضلّه» استفاده شده که نشان می‌دهد آنان در زمان کتابت زنده بوده‌اند. ابوالمجد تبریزی که به سال ۷۲۳ قمری در سفینه تبریز نسخه ای از رساله قلمیه تألیف عبدالعزیز کاشی را کتابت کرده، از وی با جمله دعایی یاد می‌کند. (تبریزی، ۷۲۳: ۷۱۶). در نسخه دیگری از رساله قلمیه به سال ۷۵۶ کاتب از مؤلف رساله عبدالعزیز کاشی با عبارت رحمة الله یاد کرده است.

۱. همین قسم بندی و باب بندی نیز در مقدمه روضه‌الناظر و نزهة الخاطر ذکر شده است: «القسم الاول: فی المدايح و الافتخارات [الباب الاول] و هو اثنا عشر فصل... الباب الثاني من القسم الاول فی الحكم و الآداب و هو أربعة و ثلثون فصلاً. القسم الثاني: فیما يتعلق بالمکاتبات و يحتاج إليها فی المحاورات و مخاطبات و المرسلات و هو ثلثة و عشرون باباً. القسم الثالث: فی المتفرقات و هو تسعة ابواب» (کاشی، بی تا: ۳ ر).

(عمادی حائری، ۱۳۸۴: ۳۸۴) لذا می‌توان با قطعیت گفت کتابت این نسخه در نیمه اول سده هشتم صورت گرفته‌است. از طرف دیگر با توجه به اینکه سال وفات شمس درود بر اساس منابع ۷۳۸ هجری ذکر شده‌است (نک: ایمانی، ۱۴۰۰: ۴۷). می‌توان سال کتابت نسخه را پیش از ۷۳۸ حدس زد. بر این اساس، می‌توان محدوده زمانی کتابت نسخه را بین سال‌های ۷۱۳ (سال وفات همام تبریزی) و ۷۳۸ (سال وفات شمس درود) در نظر گرفت. افزون بر این، شیوه رسم الخط به‌کاررفته در نسخه نیز همخوانی کامل با همین بازه تاریخی دارد. ذیلاً در ارتباط با رسم الخط این متن و مختصات آن توضیحاتی ارائه می‌شود.

۴-۱-۲. رسم الخط نسخه

مختصات رسم الخط نسخه، نشان از حدود تاریخی سده‌های هفتم و هشتم دارد. پیش از بررسی جزئیات رسم الخطی، ذکر این نکته ضروری است که در تمامی ابیات مورد اشاره، شیوه نگارش، متعهد به متن اصلی بوده و هیچ تغییری در آن ایجاد نشده‌است. بنابراین، در همه شاهد مثال‌های ذیل، ممکن است مختصات مشترکی در کتابت دیگر کلمات نیز وجود داشته باشد.

کتابت دوگانه «که» و «چه»: اگرچه بخش اعظم و غالب کتابت این کلمات همراه با «ها» است (نک: برگ ۱۸ پ و ۲۵ ر)، اما در مواردی نیز بدون حرف «ها» نوشته شده‌است. (نک: ۵۵ ر و ۶۸ پ).

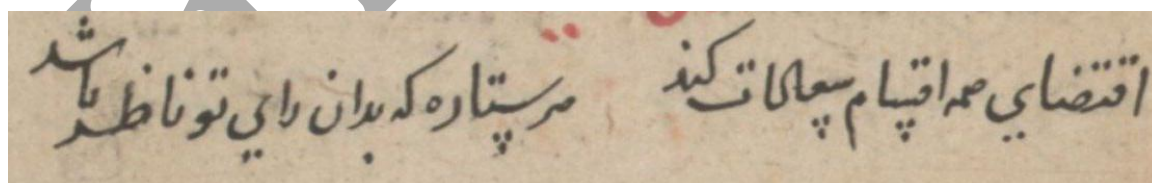
پیوسته‌نویسی کلمات مختوم به «ها»: در سرتاسر متن، در تمامی مواضعی که واژه‌های مختوم به «ه» غیرملفوظ (مثل «صحیفه») آمده‌اند، نشانه جمع «ها» به صورت پیوسته (مانند «صحیفها») کتابت شده‌است. (نک: برگ ۱۷ ر).

پیوسته‌نویسی حرف چه به کلمه بعد: در مواضعی حرف چه به واژه بعد متصل است. (نک: ۳۲ و ۷۰ پ).

کتابت حرف سین با سه نقطه زیر: از مختصات رسم الخطی سده‌های ششم تا هشتم است: «در اسلوب نگارش دوره دوم گفتیم که کاتبان برای ممتاز گردانیدن برخی از حروف مانند «د، ر، س» از گذاردن نقطه استفاده می‌کرده‌اند و آن حرف‌ها را به صورت‌های «د، ر، س» [با نقطه و یا سه نقطه در زیر این حروف] می‌نویسیدند.» (مایل هروی، ۱۴۰۲: ص ۱۵۷). در نسخه مورد پژوهش، این مسئله در مورد حرف سین در بسیاری از مواضع رعایت شده‌است:

اقتضای همه اقسام سعادات کند هر ستاره که بدان رای تو ناظر باشد

(نسخه شماره FY۵۸۷، بی تا، برگ ۲۷ ر)

(نسخه شماره FY۵۸۷، بی تا: تصویر برگ ۲۷ ر)

رعایت ذال معجم: قاعده ذال معجم به پیش از سده هشتم برمی‌گردد. (نک: مایل هروی، ۱۴۰۲: ۱۵۷). در این متن نیز در بعضی از موارد ذال معجم رعایت شده‌است:

ای خداوندی که از رای جهان‌آرای تست روی خور گیتی فروز و چهره مه مستتیر

(نسخه شماره FY۵۸۷، بی تا، برگ ۳۶ پ)

کتابت حرف ژ با سه نقطه: در این نسخه، حرف «ژ» در تمامی موارد کاربرد، با سه نقطه کتابت شده‌است:

در ضمیر لطف از دفع مکاره بگذرد چشمه حیوان بدید آید ز نیش ازدها
(همان: برگ ۳۲ پ)

کتابت «ای» به صورت ء: در متن نسخه در تمامی مواضع «ی» و «ای»، به صورت «ء» به کار رفته است:
چه خوش گفت خرمهره در گلی جـو برداشتش پر طمع جاهلی
(همان: برگ ۶۳ پ)

۲-۴. برگ‌های مفقودی نسخه FY۵۸۷ استانبول

شواهد موجود در نسخه استانبول حاکی از آن است که برخی از برگ‌های این نسخه از بین رفته‌اند. علاوه بر پایان ناقص نسخه، در میانه‌های آن نیز با افتادگی برگ‌هایی مواجهیم. این افتادگی‌ها را هم از طریق نشانه‌های نسخه‌شناسی مانند رکابه‌ها و هم از طریق ساختار فصل‌بندی و باب‌بندی‌های متن می‌توان تشخیص داد. همچنین برای تعیین میزان و محتوای برگ‌های مفقود شده می‌توان به نسخه روضه‌الناظر مراجعه و آن‌ها را روشن کرد.

۱-۲-۴. فقدان برگ‌های الفصل الثانی تا الخامس (الباب الثانی) نسخه شماره FY۵۸۷

«برگ ۴۴ ر» با «برگ ۴۴ پ» از نظر شماره (رکابه) متفاوت است. با مراجعه به برگ‌های قبل و بعد درمی‌یابیم که آخرین فصل پیش از «برگ ۴۴ ر»، «الفصل الاول از الباب الثانی» بوده و نزدیک‌ترین فصل پس از «برگ ۴۴ پ»، «الفصل الخامس» است. بنابراین، در این میان، سه فصل به‌طور کامل از نسخه افتاده‌اند و دو فصل نیز با نقص‌هایی مواجه هستند. مراجعه به روضه‌الناظر و زهده‌الخاطر (نک: روضه‌الناظر، بی تا: ۷۲ ر تا ۷۴ ر) نشان می‌دهد که در بخش‌های مفقوده، اشعار فارسی شاعران زیر وجود داشته است:

الفصل الاول: بیت بعدی (لغیره) از برگ ۴۴ ر: یا مگو آن کجا نخواهی کرد / یا بکن آن کجا همی‌گویی (نک: کاشی، بی تا: ۷۲ ر). همچنین اشعاری از: سعدی (۳ بیت)، فردوسی (۳ بیت) و یک بیت مفرد.

الفصل الثانی: فردوسی (۵ بیت)، عبدالعزیز کاشی (۲ بیت)، سعدی (۲۵ بیت)، جمال‌الدین عبدالرزاق (۱۴ بیت)، ابن‌سینا (۲ بیت)، ظهیر (۲ بیت)، خواجه وجیه‌الدین جوینی (۲ بیت)، انوری (۲ بیت)، کامل نظنری (۲ بیت) و ۴ بیت تحت عناوین «آخر» و «مفرد».

الفصل الثالث: کمال (۷ بیت)، ظهیر (۱ بیت)، اومانی (۳ بیت)، همام تبریزی (۱ بیت)، انوری (۵ بیت)، فردوسی (۵ بیت)، مسعود سعد (۲ بیت)، صاحب شمس‌الدین جوینی (۲ بیت)، خاقانی (۳ بیت)، خواجه هارون (۲ بیت)، محمد عبدالرزاق (۷ بیت)، صدر شنوبی (۳ بیت)، سنایی (۲ بیت)، سعدی (۱ بیت) و ۱۰ بیت تحت عناوین «غیره»، «آخر» و «فرد».

الفصل الرابع: اومانی (۴ بیت)، سنایی (۴ بیت)، سعدی (۲ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، کمال (۳ بیت)، خواجه افضل کاشی (۲ بیت)، همام (۱ بیت) و ۲ بیت تحت عنوان «آخر».

۲-۲-۴. فقدان فصل‌های الخامس تا التاسع (الباب الثانی) نسخه شماره FY۵۸۷

در برگ «۴۵» نسخه FY۵۸۷ علاوه بر اینکه رکابه آن با آغاز برگ بعدی همخوانی ندارد، شعر نوشته‌شده روی آن نیز ناقص مانده است.

بیت‌های پایانی «برگ ۴۵ ر» چنین است:

اگر محول حال جهانیان نه قضااست
بلی قضااست به هر نیک و بد عنان کش خلق

چرا مجاری احوال برخلاف رضااست
بدان دلیل که تدبیرها جمله خطااست

(نسخه شماره FY۵۸۷، بی تا، برگ ۴۵ ر).

در بخش رکابه، «هزار نقش» ذکر شده و این با آغاز صفحه بعد در اختلاف است. بررسی برگ‌های قبل و بعد، این فقدان را آشکار می‌کند. در برگ ۴۳ ر «الفصل الخامس» آغاز می‌شود، اما فصل بعدی موجود در نسخه، «الفصل العاشر» است. بنابراین، در این فاصله، قسمت‌هایی از فصل پنجم تا نهم مفقود شده‌اند. رجوع به نسخه روضة الناظر این مسئله را روشن‌تر می‌کند. در این نسخه، از برگ ۷۹ پ (که در آن شعر انوری ذکر شده) تا برگ ۹۰ ر، اشعار فراوانی از شاعران مختلف آمده‌است که در نسخه استانبول موجود نیست.

تعداد اشعاری که ضمن برگ‌های مفقود این بخش از نسخه از بین رفته و می‌توان آن‌ها را از روضة الناظر و نزهة الخاطر باز یافت به شرح زیر است:

الفصل الخامس، علاوه بر اشعار عربی، این ابیات در نسخه استانبول وجود ندارند: سعدی (۹ بیت)، سنایی (۳ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، و همچنین سه بیت تحت عنوان‌های «فرد» و «آخر».

الفصل السادس: سنایی (۱۱ بیت)، عراقی (۲ بیت)، سعدی (۱۱ بیت)، مجیر بیلقانی (۵ بیت)، فردوسی (۳ بیت)، خاقانی (۳ بیت)، مهستی (۳ بیت)، صاحب شمس‌الدین جوینی (۷ بیت)، یک رباعی و ۱۲ بیت در بخش‌های «فرد»، «آخر» و غیره.

الفصل السابع: انوری (۱۱ بیت)، سعدی (۱۷ بیت)، سنایی (۲ بیت)، کمال (۷ بیت)، محمود کاشی (۲ بیت)، مجیر بیلقانی (۴ بیت)، خاقانی (۱ بیت)، فردوسی (۱ بیت)، ۴ رباعی و ۲۱ بیت در بخش‌های «لغیره»، «فرد» و «آخر». همچنین در آغاز فصل هشتم، دو بیت از انوری ذکر نشده‌است.

۴-۲-۳. فقدان فصل‌های العشرون تا الرابع والعشرون نسخه شماره FY۵۸۷

«برگ ۶۵ ر» نسخه با این بیت سعدی (از فصل التاسع العشر) تمام می‌شود:

دیو اگر صومعه‌داری کند اندر ملکوت
همچو ابلیس همان طینت ماضی دارد

(نسخه شماره FY۵۸۷، بی تا برگ ۶۵ ر)

در برگ بعد، بیت مکمل سعدی وجود ندارد و صفحه با عنوان «الفصل الرابع والعشرون» آغاز می‌شود. علاوه بر ناقص بودن رکابه نسخه و ابیات سعدی، ساختار فصل‌بندی ابتدای نسخه نیز نشان می‌دهد که در این بخش هم، برگ‌ها و فصل‌هایی از این نسخه مفقود شده‌اند.

بر اساس باب‌بندی مندرج در ابتدای نسخه، بخش‌هایی از فصول نوزدهم (التاسع عشر)، بیستم (العشرون)، بیست‌ویکم (الحادی والعشرون)، بیست‌ودوم (الثانی والعشرون) و بیست‌وسوم (الثالث والعشرون) به‌طور کامل مفقود شده‌اند. مقایسه متن این نسخه با نسخه روضة الناظر و نزهة الخاطر نشان می‌دهد که تعداد ابیات از دست‌رفته در این نسخه به شرح زیر است:

الفصل التاسع عشر: سعدی (۱ بیت)، سنایی (۲ بیت).

الفصل العشرين: سنایی (۶ بیت)، فردوسی (۶ بیت)، سعدی (۱۵ بیت)، قمری (۱ بیت)، نزاری (۱ بیت)، عبدالرزاق کاشی (۶ بیت)، اومانی (۳ بیت)، سید محمود گلستانه (۱ بیت) و ۱۲ بیت در ذیل عناوینی چون فرد، آخر، غیره و بیت.

الفصل الحادی و العشرين: این فصل در روضه الناظر نیز ذکر نشده است.

الفصل الثاني و العشرون: ناصر خسرو (۲ بیت)، عبدالعزيز کاشی (۳ بیت)، خواجه نصیرالدین طوسی (۱ بیت)، نظام کاشی (۲ بیت)، سعدی (۲ بیت) و ۳ بیت مفرد.

الفصل الثالث و العشرون: سعدی (۱۲ بیت)، سنایی (۵ بیت)، عزالدین محمود کاشی (۵ بیت) و ۱۲ بیت در ذیل عنوان غیره.

۴-۲-۴. فقدان باب‌های سوم تا فصل چهارم باب هفتم از قسم دوم

از فصل الحادی عشر باب سوم از قسم دوم، تا فصل چهارم باب هفتم همین قسم، با برگ‌های مفقودی مواجهیم. یعنی باب چهارم، پنجم و ششم را به طور کلی نداریم و بخشی از فصل هفتم نیز ناقص است. (نک: نسخه شماره FY587، بی تا: ۱۰۲ پ تا ۱۰۰ ر). مطابقت متن با روضه الناظر و نزهة الخاطر نشان می‌دهد که تعداد ابیات از دست رفته در این نسخه به شرح زیر است:

فصل الحادی عشر: سنایی (۸ بیت)، کمال الدین اسماعیل (۲ بیت)، سعدی (۱ بیت).

الباب الرابع: کمال (۲۶ بیت)، عراقی (۲ بیت)، فرد (۱۱ بیت)، محمد عبدالرزاق (۱۲ بیت)، عماد همدانی (۳ بیت)، آخر (۹ بیت)، سعدی (۱۶ بیت)، سنایی (۲ بیت)، سعد نظنزی (۲ بیت)، ظهیر (۲ بیت)، سعد بها (۴ بیت)، غیره (۱۴ بیت)، مجیر (۴ بیت)، جبلی (۲ بیت)، قمری (۲ بیت)، مثنوی (۲ بیت)، انوری (۱ بیت)، همام (۴ بیت)، اومانی (۴ بیت)، شیخ شهاب الدین سهروردی (۲ بیت)، کمال الدین حسن (۵ بیت)، مؤلف (۱۸ بیت)، صائن شیرازی (۴ بیت)، فردوسی (۴ بیت)، شیخ ارسلان کاشی (۲ بیت)، عراقی (۱ بیت)، خواجه افضل (۲ بیت)، رباعیه (۶ بیت)، بیتان (۲ بیت)، اسعدی (۱ بیت)

الباب الخامس: رشید و طواط (۴ بیت)، ترجمه (۲ بیت از کثیر)، سعدی (۳۱ بیت)، ظهیر فاریابی (۹ بیت)، غیره (۱۹ بیت)، رباعیه (۴ بیت)، اخسیکتی (۴ بیت)، محمد عبدالرزاق (۷ بیت)، سنایی (۳ بیت)، فرد (۵ بیت)، عراقی (۶ بیت)، نجیب الدین جربادقانی (۱۳ بیت)، مجیر بیلقانی (۸ بیت)، مجد همگر (۲ بیت)، بدیع خاتمی (۲ بیت)، آخر (۳ بیت)، و طواط (۱ بیت)، قاضی کاشان (۴ بیت)، حکیم فلکی (۳ بیت)، انوری (۱ بیت)، کمال (۲ بیت)، عبدالواسع جبلی (۴ بیت)

الباب السادس فصل الاول: کمال (۳ بیت)، انوری (۱۱ بیت)، فرد (۴ بیت)، بدون عنوان (۲ بیت)، سعدی (۲ بیت)، آخر (۱ بیت)، سراج قمری (۳ بیت)، مؤلف (۶ بیت)، کمال الدین اسمعیل (۱ بیت)، حمید نجاتی (۲ بیت)

الفصل الثاني: امیرمعزی (۲ بیت)، رباعیه (۴ بیت)، انوری (۲ بیت)، کمال (۸ بیت)، تاج جامی (۱ بیت)، عراقی (۲ بیت)، سعدی (۴ بیت)، فرد (۲ بیت)، غیره (۶ بیت)، جربادقانی (۲ بیت)، محمد عبدالرزاق (۶ بیت)

الفصل الثالث: مؤلف (۲ بیت)

الباب السابع فصل الاول: رباعیه (۲ بیت)

الفصل الثاني: اثیرالدین اومانی (۱۱ بیت)، جمال خجندی (۱۰ بیت)، کمال (۴ بیت)، قاضی اصفهان (۲ بیت)، مهستی (۲ بیت)، رباعیه (۲ بیت)، جربادقانی (۵ بیت)، غیره (۲ بیت)، صاحب شمس الدین (۲ بیت)، فرد (۱ بیت)

الفصل الثالث: سنایی (۳ بیت)

الفصل الرابع: شیخ سعدی (۱۳ بیت)، جربادقانی (۹ بیت)، خاقانی (۹ بیت)، اخسیکتی (۳ بیت)، همام الدین تبریزی (۴ بیت)، سعد نطنزی (۴ بیت)، غیره (۱۰ بیت)، کمال الدین اسماعیل (۹ بیت)، فرد (۶ بیت)، رباعیه (۲ بیت)، سنایی (۲ بیت)، خواجه افضل (۲ بیت)، آخر (۱ بیت)، شیخ فخرالدین عراقی (۶ بیت)، صاحب شمس الدین (۲ بیت)، مجیرالدین بیلقانی (۲ بیت)، قاضی نظام الدین کاشی (۷ بیت)، انوری (۴ بیت).

۴-۲-۵. فقدان فصل اول از باب نهم قسم دوم

مطابقت متن نسخه و فهرست ابتدایی آن، حاکی از مفقود شدن فصل نخست از باب نهم قسم دوم است. در این بخش ضمن مطابقت نسخه با متن روضه الناظر، ابیات از دست رفته به شرح ذیل است:

الباب التاسع: سعدی (۶ بیت)، معزی (۲ بیت)، معزی (۱ بیت)، اخسیکتی (۲ بیت)، غیره (۴ بیت)، کمال (۴ بیت)، مؤلف (۱ بیت)، جربادقانی (۲ بیت)، ابن رضی بابا (۳ بیت)، آخر (۱ بیت).

۴-۲-۶. فقدان الباب التاسع از قسم سوم

باب نهم قسم سوم نیز به تمامی در نسخه وجود ندارد.

الباب التاسع فی المتفرقات: سنایی (۱۳ بیت)، آخر (۲۱ بیت)، ظهیر (۳ بیت)، ازرقی (۵ بیت)، کمال (۱۴ بیت)، غیره (۱۹ بیت)، فرد (۳۱ بیت)، محمود کاشی (۲ بیت)، فردوسی (۴ بیت)، سعدی (۴۸ بیت)، قمری (۴ بیت)، اومانی (۱ بیت)، خاقانی (۵ بیت)، معزی (۲ بیت)، شیخ ابوسعید ابی الخیر (۲ بیت)، رباعیه (۱۰ بیت)، عین القضاة (۲ بیت)، قطعه (۳ بیت)، نوررصدی (۲ بیت)، مؤلف (۴ بیت)، انوری (۵ بیت)، عراقی (۴ بیت)، بیتین (۲ بیت)، کمال الدین عبارزاق کاشی (۱ بیت)، محمود کاشی (۴ بیت)، مجد همگر (۲ بیت)، جمال الدین محمد بن عبدالرزاق (۵ بیت)، اخسیکتی (۲ بیت)، خواجه افضل الدین کاشی (۴ بیت)، نعیمی (۲ بیت)، شیخ اوحد کرمانی (۲ بیت)، زین نسوی (۲ بیت)، عماد اشرف (۳ بیت)، سلطان خوارزمشاه (۲ بیت)، ظهیرالدین فاریابی (۱۸ بیت)، فردوسی (۲ بیت)، جبلی (۱ بیت)، همامی (۲ بیت)، کمال زنجانی (۴ بیت)، صابین الدین ابی بکر شیرازی (۳ بیت).

در پایان این مبحث ذکر این نکته نیز ضروری است که در برگ ۱۲۷ ر برای فصل دوم از باب هفتم، تنها عنوان ذکر شده و شعری برای آن نیامده است. در برگ ۱۷۰ پ نیز برای فصل هشتم از باب چهارم فقط عنوان آمده و شعری ذکر نشده است.

۴-۳. اختلافات نسخه FY۵۸۷ با روضه الناظر و نزهة الخاطر

با توجه به شواهدی از قبیل: فصل بندی ها، ترتیب و توالی اشعار، و همچنین ذکر اشعار عبدالعزیز کاشی تحت عنوان «للمؤلف»، می توان نتیجه گرفت که نسخه FY۵۸۷ در واقع بخش اشعار فارسی روضه الناظر و نزهة الخاطر است. با این حال، در برخی بخش ها و مواضع، اختلافاتی میان این دو نسخه مشاهده می شود؛ از جمله: انتساب های متفاوت اشعار به نام شاعران مختلف، و نیز کاستی ها و افزونی هایی در مقایسه با یکدیگر. این اختلافات به حدی نیست که بتوان آن دو را متونی کاملاً مجزا در نظر گرفت. با این حال، بررسی دقیق و نظام مند این تفاوت ها می تواند به تکمیل اطلاعات و دستیابی به برداشتی صحیح تر کمک کند. در ادامه، نمونه هایی از این اختلافات ارائه می شود.

۴-۳-۱. انتساب‌های مغشوش

نسخه FY۵۸۷ در مواردی انتساب‌های اشتباهی دارد که نشان از اشتباه کاتب بوده است. در «برگ ۵۷ ر» شعر زیر به نام خیام آمده است:

صبروری پیشه کن آنگه طریقت نخست اندیشه کن آنگه سخن گو چو کاری بی فضول من برآید و گر بینم که نابینا و چاهست کسی با تو سخن گوید براندیش مکن عیب و مده بیهوده دشنام میفکن در سخن کس را بخواری!	خموشی پیشه کن آنگه حقیقت بسی پرسیدن و گفتن مکن خو مرا در وی سخن گفتن نشاید اگر خاموش بنشینم گناهست مگو کین را شنیدستم من از پیش که در حیرت فرومانی سرانجام خودافکن باش اگر استادکاری (نسخه FY۵۸۷، بی تا: ۵۷ ر و پ)

نکته مهم این که در متن روضة الناظر این ابیات به نام سعدی آمده است. (نک: کاشی، بی تا: ۹۵ پ) و نکته مهم تر این که این ابیات به صورت پراکنده، در «المقالة الحادية والعشرون اسرارنامه» عطار ذکر شده (نک: عطار نیشابوری، ۱۳۶۱: ۱۷۹ تا ۱۷۱) و نه از خیام است، نه از سعدی. نگارندگان این پژوهش ابیات موردنظر را در کلیات سعدی نیافتند و تنها یک بیت (بیت چهارم) از این مثنوی ضمن حکایتی در گلستان آمده است.

نیز در موردی دیگر در «برگ ۷۲ پ» نسخه FY۵۸۷ دو بیت به نام فردوسی آمده است:

چنین گفت شاه جهان کیقباد اگر نیک بودی زن و رای زن	که نفرین بد بر زن نیک باد زنان را مزن نام بودی نه زن (نسخه FY۵۸۷، بی تا: ۷۲ پ)

این ابیات به علاوه یک بیت دیگر در نسخه روضة الناظر و نزهة الخاطر به نام سعدی است. (نک: کاشی، بی تا: ۱۱۰ ر) در حالی که این ابیات نه از سعدی است و نه فردوسی. این ابیات به طور آمیخته در برزنامه یعقوب بن عطاء آمده که نسبت به این متن مقدم است. (نک: ۱۳۸۲: ۱۳۱). نویسندگان مقاله «بررسی صحت و سقم چند انتساب در روضة الناظر و نزهة الخاطر» در ارتباط با انتساب این ابیات برآند که ابیات از یعقوب بن عطاست. (نک: یعقوبی و دهقان، ۱۴۰۳: ۱۲۴).

۴-۳-۲. اشتباه در ضبط ابیات در نسخه FY۵۸۷

با توجه به غلط‌های املائی و وزنی موجود در اشعار و نیز انتساب‌های نادرست مشاهده شده در نسخه، که نمونه‌هایی از آن پیشتر ذکر شد، به نظر می‌رسد کاتب این اثر، آشنایی چندانی با شعر و ادبیات نداشته است. در طول متن، با اشتباهات املائی متعددی روبرو می‌شویم، از جمله: وتن (به جای «وطن») (برگ ۵۴ ر)، برخواست (به جای «برخاست») (برگ ۳۱ ر)، حرس (به جای «حرص») (برگ ۳۲ پ).

علاوه بر این، در ضبط برخی از ابیات، ناموزونی‌های آشکاری دیده می‌شود که احتمالاً ناشی از بی‌اطلاعی کاتب از وزن عروضی و ویژگی‌های سبکی شعر فارسی است. این موارد همگی مؤید آن است که کاتب بیشتر به‌عنوان یک رونویسنده عمل کرده و احاطه کافی به محتوای ادبی متن نداشته است. نمونه‌هایی ذیلاً ذکر می‌شود:

در مرد چو بد نظر کنی، زن بینی
حق باطل و نیکوخواه زن بینی
(نسخه FY۵۸۷، بی تا: ۶۲ پ)

وزن بیت نیکوخواه را بر نمی تابد و به نظر نیک خواه است. در روضة الناظر و نزهة الخاطر نیز نیک خواه آمده است.
و یا در نمونه ای دیگر در این نسخه آمده است:

به پیری رسیدم در اقصای یونان
بدو گفتم ای آنکه چون عقل و هوشی
ز مردم چه بهتر بهر حال گفتا
خموشی و خموشی و خموشی
(نسخه FY۵۸۷، بی تا: برگ ۵۷ ر)

وزن بیت فعلولن است؛ متقارب مثنی سالم. با این توصیف وزن مصراع پایانی با سه خموشی و حضور «واو» عطف، نادرست است. این مصراع همان گونه که در روضة الناظر و نزهة الخاطر آمده باید چهار «خموشی» بدون «واو» داشته باشد تا در وزن بگنجد. (نک: کاشی، بی تا: ۹۵ پ).

۳-۳-۴. اشعار اضافه بر متن روضة الناظر

با وجود کامل تر و جامع تر بودن متن روضة الناظر در مقایسه با نسخه فارسی FY۵۸۷ در این نسخه اشعاری وجود دارد که در روضة الناظر یافت نمی شود. برای نمونه، در «برگ ۱۶۱ پ» رباعی ای از مهستی گنجوی نقل شده که در نسخه روضة الناظر ثبت نشده است. این امر نشان می دهد که نسخه FY۵۸۷ در برخی موارد حاوی مطالبی افزون بر متن اصلی است و می تواند به عنوان منبعی مکمل در پژوهش های متنی مورد توجه قرار گیرد. رباعی ذیلاً نقل می شود:

آن کآتش عشق در دل ما افکند
در آب نظر بر رخ زیبا افکند
بند سر زلف خویش آشفته بدید
پنداشت که کار ماست در پا افکند
(نسخه FY۵۸۷، بی تا: ۱۶۱ پ)

۵. نتیجه گیری

با توجه به باب بندی و فصل بندی های ابتدایی «جنگ دانشگاه استانبول» (شماره FY۵۸۷) و نیز مطابقت آن با نسخه روضة الناظر و نزهة الخاطر، و با عنایت به اینکه تقریباً تمامی اشعار موجود در آن (به استثنای یکی دو مورد) به زبان فارسی است، می توان این جنگ را بخش فارسی روضة الناظر و نزهة الخاطر به شمار آورد. اگرچه میان این دو نسخه تفاوت هایی وجود دارد، اما این اختلافات به حدی نیست که بتوان ماهیت یکپارچه آن ها را نادیده گرفت. به عبارت دیگر، اساس این نسخه همان روضة الناظر است و نمی توان آن را جدا از آن تصور کرد. این نسخه دارای بخش هایی مفقوده است که فقدان آن را می توان به وضوح در نبود فصل بندی های ابتدایی مشاهده کرد. هر چند نسخه فاقد ترقیمه (تاریخ کتابت) است و فصل پایانی آن نیز در دسترس نیست، اما با توجه به جملات دعایی به کار رفته توسط کاتب و همچنین ویژگی های نسخه شناختی، می توان تاریخ کتابت آن را حدوداً بین سال های ۷۱۳ تا ۷۳۸ هجری قمری تخمین زد.

- ایمانی، بهروز. (۱۴۰۰). «سروده‌های نویافته پارسی در بیاض قطب قلندر کرمانی»، آینه پژوهش، سال سی و دوم شماره چهارم، ص ۳۱-۵۶.
- تبریزی، ابوالمجد. (۱۳۲۳ق). سفینه تبریز، دست‌نویس شماره ۱۴۵۹۰ کتابخانه مجلس شورای اسلامی. [نسخه خطی].
- درایتی، مصطفی. (۱۳۹۰). فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنخا)، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، جلد هفدهم.
- دهقان، مهدی. (۱۳۹۹). بررسی و نقد اصالت رباعیات منسوب به مهستی گنجوی و تعیین صورت نهایی آن‌ها بر پایه منابع کهن، استاد راهنما دکتر محمدعلی موسی‌زاده، دانشگاه تبریز. [پایان‌نامه].
- سمرقندی، امیر دلتشاه. (۱۳۱۸). تذکره الشعراء، به سعی و اهتمام ادوارد براون، لیدن، مطبعه بریل.
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). روضة الناظر و نزهة الخاطر، نسخه شماره ۷۶۶ف، دانشگاه استانبول. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). جنگ اشعار، دست‌نویس شماره ۳۰۴۷، کتابخانه مرکزی تبریز. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). مجموعه اشعار، دست‌نویس شماره FY۵۸۷، کتابخانه دانشگاه استانبول. [نسخه خطی].
- کاشی، عبدالعزیز. (بی‌تا). روضة الناظر و نزهة الخاطر، دست‌نویس به شماره ۴۰۱۹، کتابخانه ایاصوفیه. [نسخه خطی].
- عطار نیشابوری، فریدالدین. (۱۳۶۱). اسرارنامه، با تصحیح سیدصادق گوهرین، تهران: زوار.
- عطاءبن یعقوب، خواجه عمید. (۱۳۸۲). برزنامه، به اهتمام سیدمحمد دبیرسیاقی، انتشارات دانشگاه تهران.
- عظیمی، میلاد. (۱۳۹۵). «آویزه‌ها(۳۳)، دو غزل از ناصر بجه شیرازی در دیوان حافظ شیرازی»، بخارا، شماره ۱۱۱، صص ۴۱۹-۳۶۶.
- عمادی حائری، سیدمحمد. (۱۳۸۴). عزالدین عبدالعزیزکاشی: شناسایی، کتابشناسی، نسخه‌جویی، نسخه‌پژوهی، دفتر دوم، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی
- مایل هروی، نجیب (۱۴۰۲). نقد و تصحیح متون، مراحل نسخه‌شناسی و شیوه‌های تصحیح نسخه‌های خطی فارسی، هرات، نشر بنیاد فرهنگی مایل هروی.
- محرابی، معین‌الدین. (۱۳۸۲). مهستی گنج‌های بزرگترین زن شاعر رباعی سرا، تهران، انتشارات توس.
- مؤلف نامعلوم. (۸۸۱). روضة الناظر، نزهة الخاطر، دست‌نویس به شماره ۴۰۲۰، کتابخانه ایاصوفیه. [نسخه خطی].
- مرقی کاشانی، افضل‌الدین محمد. (۱۴۰۴). رباعیات افضل کاشانی، پژوهش سیدعلی میرافضلی، تهران: سخن.
- میرافضلی، سیدعلی. (۱۳۸۲). رباعیات خیام در منابع کهن، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- نوریان، مهدی و شریفی، غلامحسین و رشیدی آشجردی، مرتضی. (۱۳۸۶). «باغ نظر و رامش دل (معرفی سفینه‌ای بی‌مانند از قرن هفتم)»، نشریه علمی پژوهشی گوهر گویا، دوره ۱، شماره ۲، ص ۳۷-۶۲. https://jpll.ui.ac.ir/article_۱۶۲۶۶.html
- یعقوبی، امین و دهقان، مهدی. (۱۴۰۳). «بررسی صحت و سقم چند انتساب از سفینه روضة الناظر و نزهة الخاطر»، متن‌شناسی ادب فارسی، سال شانزدهم، شماره چهارم (پیاپی ۶۴)، ص ۱۱۷-۱۳۲. ۱۰/۲۲۱۰۸/rpll.۲۰۲۴/۱۴۲۰۶۳/۲۳۶۸.۱۳۲-۱۱۷

References:

- Imāni, Behruz (۲۰۲۱) "Sorude-hāye Now-yāfṭeye Pārsi dar Bayāz-e Qotb-e Qalandar-e Kermāni (Newly-found Persian poems in the Bayāz of Qutb Qalandar Kermāni)". *Āyene-ye Pažhuheš*. ۳۲(۴), pp. ۳۱-۵۶. [In Persian].
- Tabrizi, Abolmajid (۱۳۲۳) *Safīneye Tabriz (Anthology of Tabriz)*. Manuscript No. ۱۴۵۹۰, The Library of the Islamic Parliament of Iran. [Manuscript]. [In Persian].
- Derāyṭi, Mostafā (۲۰۱۱). *Fehrestgān-e nusxahā-y xattiye Irān (Fanxā)*. (Union Catalogue of Iranian Manuscripts). (vol. ۱۷). National Library and Archives of Iran. [In Persian].
- Dehqān, Mahdi (۲۰۲۰) *Barrasi va Naqd-e Esālat-e Robā ĩyyāt-e Mansub be Mahsatiye Ganjavi va Ta ĩyin-e Surat-e Nahā ĩye Ānhā bar Pāyeye Manābe 2-e Kohan (Review and critique of the authenticity of rubaiyats*

- attributed to Mahsati Ganjavi and determining their final version based on ancient sources). Master's thesis, University of Tabriz. Supervisor: Dr. Mohammad Ali Musāzāde. [In Persian].
- Dehqān, Mahdi & Amin Yaqubi (۲۰۲۰) "Jong-e Aš'ār-e Ketābxāneye Markaziye Tabriz (Jong-e Naxjavāni), Nosxe-ye Digar az Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter. (The Anthology of Poems in the Central Library of Tabriz another version of Rawzat-al-Nazir wa Nuzhat-al-Xatir)". *Shiraz University Poetry Research Journal*. year ۱۷(۳). pp. ۱۹-۳۰. [In Persian].
- Samarqāndi, Amir. Dowlatšāh (۱۹۱۹) *Tazkerat al-Šo'arā*. (Biographies of Poets). ed. E. G. Browne, Brill. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. ۷۶۶. Istanbul University Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Jong-e Aš'ār* (Anthology of poems). Manuscript No. ۳۰۴۷. Central Library of Tabriz. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Majmu'eye Aš'ār* (Anthology of poems). Manuscript No. FY۰۸۷. Istanbul University Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Kāši, Abd al-'aziz (n.d.) *Rowzat al-Nāzer va Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. ۴۰۱۹. Ayasofya Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Attār Neyšāburi, Farid al-Din (۱۹۸۲) *Asrār-nāme*. ed. Seyyed Sādeq Gowharin, Zavvār Publications. [In Persian].
- Atā' ibn Ya'qub, Xāje Amid (۲۰۰۳) *Borzunāme*. ed. Seyyed Mohammad Dabir-siyāqi. University of Tehran Press. [In Persian].
- Azimi, Milād (۲۰۱۶) "Āviz-hā (۳۳), do Qazal Az Nāser Bajeh Širāzi dar Divan-e Hafez Širazi (Two qazals from Nāser Bajeh Shirazi in the Divan of Hafez Shirazi)". *Boxārā* (۱۱۱). pp. ۳۶۶-۴۱۹. [In Persian].
- Emādi Hā'eri, Seyyed Mohmmad (۲۰۰۰) *Izz al-Din 'Abd al-'Aziz Kāši: Šenāsā'ī, Ketāb-šenāsi, Nosxe-Juyi, Nosxe-Pežuhi*. (*Izz al-Din Abd al-Aziz Kashi: Identification, Bibliography, and Manuscript Survey*). (vol. ۲). The Library, Museum and Document Center of the Islamic Parlement of Iran. [In Persian].
- Mehrābi, Mo'inoddin (۲۰۰۳) *Mahsati Ganje ī: bozorgtarin zan-e šā'ereye robā'isorā* (*Mahsati Ganjavi, the greatest female poet of quatrains*). Tus Publications. [In Persian].
- Māyel Heravi, Najib (۲۰۲۳) *Naqd va Tashih-e Motun, Marāhel-e Nosxe-šenasi va Šive-hāye Tashih-e Nosxe-hāye Xattiye Farsi*. (*Criticism and Correction of Texts: The Stages of Manuscript Study and Methods of Correcting Persian Manuscripts*). Herāt: Bonyād-e Farhangiye Māyel Heravi. [In Persian].
- Unknown author (۱۴۷۶) *Rowzat al-Nāzer, Nozhat al-Xāter*. Manuscript No. ۴۰۲۰, Ayasofya Library. [Manuscript]. [In Persian].
- Marāqi Kāšāni, Afzal al-Din Mohammad (۲۰۲۳) *Robā'īyyāt-e Afzal-e Kāšāni* (*The Quatrains of Afzal-e Kāšāni*). ed. Seyyed Ali Mir-afzali. Soxan Publications. [In Persian].
- Mir-afzali, Seyyed Ali (۲۰۰۳) *Robā'īyyāt-e Xayyām dar manābe'-e kohan*. (*The Quatrains of Xayyām in Ancient Surces*). Markaz-e Našr-e Dānešgāhi. [In Persian].
- Nuriyān, Mahdi & Qolāmhoseyn Šarifi & Morteżā Rašidi Āšjerdi (۲۰۰۷) "Bāq-e Nazar va Rāmeš-e Del (Introducing an incomparable Anthology from the ۷th century AH)". *Gowhar-e Gwyā*. ۱(۲). pp. ۳۷-۶۲. [In Persian].
- Ya'qubi, Amin & Mahdi Dehqān (۲۰۲۴) "Barrasi-ye sehhat o soqam-e chand entesāb az safine-ye Ruzat al-Nāzer wa Nuzhat al-Xāter (Verifying the Accuracy of Several Attributions in the Anthology Ruzat al-Nazir and Nuzhat al-Xatir)". *Matnšenāsiye Adabyei Fārsi*. ۱۶(۴). pp. ۱۱۷-۱۳۲. [In Persian].

القسم الاول في الملاح والاشعارات والاعمال والادب والادب
الاول في الملاح والاشعارات والاعمال والادب والادب
 في ملح النبي والكرام عليم السلام **الثاني** فيما بالكلم والمروءة
 وحسن خلق والشجاع **الثالث** فيما بالجد والعلو وطول الكبرياء
الرابع فيما بالنقل والفضاه والكتابة والملاحة وياتي سبأ ويليها
الخامس فيما بالري والسخم والجودة والتدبير والعزم **السادس** فيما
 بالمشور والمسه واما ذال امور والقدرة **السابع** فيما بالعدل والاشا
 وكرام البحيران والاصطاب خصوصا الاضياف **الثامن** فيما
 بالتمه واللفظ **التاسع** فيما بالتمه والتموضع والعبود والاعناس
العاشر فيما بالمدارات وكماتن الايسر والجم والوفاء والاصطاب
الحادي عشر فيما بحسن الجمه والوفاء والعبه وبلغ النباه
الثاني عشر في الملاح والاشعارات المتفرقه **الثالث عشر**
 من قسم الماول في الحكم والادب وسوا ربه وثلثون فضلا **الاول**
 في الكرم والشجاعه والنفاوه **الثاني** فيما باله في الذكر والاجبان
 وكرام الاصطاب خصوصا البحيران **الثالث** في الجمه والكتاب
 العالي والنفايه انما لا تحصل الا بالوسائل وبان الرزق والادب
 لا بالاصل والنسب **الرابع** في الصبر والشكر والتسليم في الامور
 وكماتن اليسر وعدم التعر بابحر واليسر **الخامس** في ان الكل من
 سجد و قد ر ولا يفتح منه اجده و اجده **السادس** في ان مع اليسر
 وان اجبال نعمه وان مرعا للثقه ونقه لكل مع **السابع** في الرضا
 بما قضى والابراض عن الناس وترك السؤال والتساع والادب

تصوير صفحه اول نسخه

کشم اورا کوبن چنان کو اوشانی ای سر د
 گفت در ابرو معکف است زان زمین کی سحر توان کرد
 سیل کوبینک را بگرداند مثل سایزت عالم کرد
سفر حاج
 آنما که بکوز کی زبونت کوزند کخسته تنان و که نکوت کوزند
 همچون شش طرخ میازی با بی بر جا که در آبی برونت کوزند
فرد
 چون خت تیره کشیش شرح چون عقل خیره مانده بودن
فرد جوتن شود مرد در روز کار به آن کند کش نیاید بکار
 فزون بود من ز موان روز سر عیب کرد و جوشد خت شود
فرد کوز کوه کیری نمنی بجای سر نجام کوه اندر آید ز باقی
کمال ای ادکلاف می زنی از آن عاق طونه کل زبان تو بادل بولوت
مدح زانکه که عشقت تطاول در کرد معلوم شد که عقل نذر در کفایتی
از ترقی در باب فرزند نافه
 مگو شدیم که تو ما زیم کسی نتوانستیم و جهد کردیم بسی
 سروی توان پناخ بختت حسی تور دوستی بری و ما دوستی
شعری آنکه او نام دتنگ خود بکشد دل تو چون نکا خوار بکشد
کمال
 مرادوستی گفت قانع شوی مار که هموار عیان بود مرد طامع
 قناعت نکو باشد آری و این هم آخر حمزی توان بود قانع
امامی با دیر خویش روی در روی آرد چون آینه که پشت رسم کند

تصوير صفحه آخر نسخه

